

Љиљана М. ЈУХАС-ГЕОРГИЕВСКА*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 30. 11. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ХОДОЧАШЋА СВЕТОГ САВЕ У ВИЋЕЊУ ЈЕРОМОНАХА ДОМЕНТИЈАНА

Последњи ученик Светог Саве, јеромонах Доментијан, саставио је опсежан животопис свога учитеља у коме је представио цео његов живот и велике заслуге за Српску цркву и државу. На овом делу је радио дуже времена а довршио га је 1242/43. или 1253/54. године. Идејна и стилска сложеност препознатљиве су карактеристике овог остварења. Међу доста бројним и разноврсним микро-жанровима у њему се јавља и путопис. Он још увек у српској књижевности не постоји као самостална врста (у том виду јавиће се касније). У овом раду фокус аутора биће на опису Савиног другог боравка у Светим Земљама. Он је вишеструко занимљив и значајан. Сава је осим Палестине походио и друге крајеве – Египат, Синај, Антиохију, па је писац био у прилици да и о њима говори. Амбијентални план код Доментијана није дат сам по себи нити као ликовна импресија. Потенцирају се библијска и духовно-симболичка значења. Указује се на деловање таквих предела на јунака. Циљ аутора рада је да истражи структуру описа Савиног другог ходочашћа и утврди значај који он има за финално уобличавање Савиног лика.

Кључне речи: Свети Сава, друго Савино ходочашће у Свету Земљу, Доментијан, *Житије Светог Саве*, путопис као микро-жанр (поджанр).

Последњи ученик Светог Саве, јеромонах Доментијан, за свога боравка у Савиној Карејској келији у Светој Гори, саставио је опсежан животопис свога учитеља. Идејно-стилска сложеност и опсег овога дела уверавају да је Доментијан на њему радио дуже времена; оно је довршено 1242/43. или 1253/54. године.¹ За *Житије Светог Саве* карактеристично је присуство бројних и разноврсних микро-жанрова. Међу њима је и *путопис*. Он још увек у српској књижевности не постоји као самостална врста (у том виду јавиће се касније).

* ljljanageorgievska@yahoo.com

¹ У Бечком рукопису забележено је да је дело завршено 6751. од стварања света, што је 1242/43. од Христовог рођења. У Пећком пак рукопису стоји да је рад на делу окончан 6762. од стварања света, дакле 1253/54. од Христовог рођења.

Путописне елементе у значајној мери садржи Доментијанов опис Савиног и Симеоновог похођења манастира на Светој Гори, који се у *Житију Светог Саве* сусреће у IV поглављу (*ДомЖСа*: 77–81). Доментијан приповеда како је Симеон, одморивши се од путнога труда (дошао је из Србије), после неког времена зажелио да обиђе сву Свету Гору и да се поклони светим црквама. Он и Сава обратили су се са молбом игуману Ватопеда²; чим су добили благослов, пошли су у обилазак светогорских манастира. Најпре су походили Протатску цркву Свете Богородице³, потом иверски/грузијски манастир, и на крају Велику Лавру Светога Атанасија Атонског. Мотив пута се у опису ходочашћа не развија.⁴ Док представља поклоњење црквама и иконама, писац се фокусира на емоције својих јунака. Обавезни елемент код приказивања посета је даривање цркава златом, а у једном случају (Протатска црква), и скупоценим сасудама, кадионицама, покровима, епитрахилима, итд.

Опис Савиног и Симеоновог ходочашћа по Светој Гори, Доментијану је умногоме послужио као модел када је састављао описе Савиних ходочашћа у Свету Земљу.

Описи Савиних ходочашћа у Свету Земљу имају велики значај у структури *Житија Светог Саве*. Ми ћемо се овде бавити описом другог ходочашћа јер је садржајнији и са становишта тематике којом се бавимо, значајнији. Опис првог ходочашћа, који је дат у XXII и XXIII поглављу житија, само ћемо оквирно представити.

Свети Сава је, како то Доментијан назначавача, на своје прво путовање у Јерусалим кренуо недуго иза смрти свога брата, краља Стефана.⁵ Осећао је велику тугу, јер је остао сам (*ДомЖСа*: 275). Он се побринуо да испуни Стефанову вољу, па је венчао његовог најстаријег сина Радослава на краљевство; потом га је и оженио (*ДомЖСа*: 277). Доментијан бележи да је Сава двоструко утврдио своје отачаство, и сваку добру веру насадио у њему. Сликајући душевно стање јунака, Доментијан указује да је он све уздање имао у Вишњега, па се њему непрестано обраћао, очекујући да ће му показати пут којим треба да иде. У Сави је снажила жеља да се одвоји од светских жалости и да, по првом своме обичају, Богу послужи. Хтео је да походи крајеве у којима је боравио Христос (*ДомЖСа*: 277 и 279).

Започињући сам путопис, писац Саву у симболичкој равни представља као високопарног орла лаких крила, који летећи високо по ваздуху, прелази простор; жеља му је да почине у пренебесним обитељима (*ДомЖСа*: 279). Доментијан континуирано прати кретање свога јунака тек од момента његовог доспећа у Свети Град. Открива да је Сава, доспевши на жељено место, одмах похитао у „свету и божаствену цркву” (Цркву Христовог Васкрсења), да се поклони Христовом гробу, а потом и свим светим местима која су у

² У то време Сава и Симеон су боравили у том манастиру.

³ Посвећена је Успењу Свете Богородице; најстарија је сачувана црква на Атосу.

⁴ Треба претпоставити да је Симеон, због старости, јахао на коњу. Теодосије, који прерађује Доментијаново дело, помиње да су и Сава и његов отац на коњима обилазили Свету Гору (уп. *ТеодЖСа*: 132).

⁵ Сава је братовљеве свете мошти најпре положио у Студеници а након извесног времена пренео их је у Жичу.

његовој близини.⁶ Савин сусрет са Христовим гробом, а потом и са Голготом, изузетно је емотиван; открива дубину Савине религиозности и припадности Христу.⁷ У житију се потом, по редоследу по којем су чињене, представљају Савине посете Витлејему, месту Христовог рођења, Светом Сиону, Иверском манастиру, Подгорју, дому праведника Јоакима и Ане, Гетсиманији, Елеонској Гори, Галилеји, итд.

Пажњу привлачи, јер је наративно развијен, опис Савиног боравка у Лаври Светог Саве Освећеног (ДомЖСа: 295 и 297). Значајем се, по општој оцени, издваја Доментијанов приказ Савине посете Таворској Гори (ДомЖСа: 303).⁸

Савин повратак у домовину са првог путовања Доментијан, на моменте, готово реалистички представља. Уводи детаље који оживљавају приповедање и чине га рељефнијим.

Опис Савиног другог ходочашћа знатно је шири од описа првог; оно је представљено у поглављима XXVI–XXXI житија. То је и логично, јер је трајало много дуже од првог;⁹ Сава је осим Палестине, посећивао и друге крајеве (Египат, Синај, Антиохију).

Доментијан бележи да је пре Савиног одласка дошло до смене на српском престолу. Владислав, други син Стефана Првовенчаног, збацио је са престола свога старијег брата Радослава. Писац не даје сопствени коментар овог догађаја, нити износи Савин став поводом њега. Само указује да је Преосвећени, док је Владислав владао, са њим пребивао богославно, у чину свога светитељства (ДомЖСа: 339).

Шире и са много више појединости Доментијан говори о Савином напуштању архиепископског трона и избору наследника (ДомЖСа: 339, 341). Указује да је одмах затим кренуо у Јерусалим. Писац тумачи да је Сава поверовао првој и другој заповести Господњој; земаљско је оставио земљи, сав се прилепио ка небесним. Жељенога Христа поставио је изнад свога живота и овога свепропадљивог света, који брзо пролази (ДомЖСа: 341). Доментијан подсећа да је Сава, раније, као високопарни орао, високо летећи, растргнуо светске жалости. Констатује да је сада, по трећи пут, не као орао већ као Илија Огњеооружник вихором био узет на небо.¹⁰ Сава је, како то Доментијан види, први пут раскинуо везе побегавши у Свету Гору.

У овом опису Савиног ходочашћа Доментијан развија мотив пута. Приповеда како је Сава најпре дошао на Диоклитијско море (у Дукљанско, Зетско приморје), одакле је, силом крепком, десницом Господњом крмањен, бродом

⁶ Ова места су сва под кровом велелепне базилике.

⁷ Доментијан указује да је Сава желео да света Христова страдања изобрази у дубинама свога срца и да их постави пред очи свога срца, како би, на њих погледајући, прешао овај преварни живот, и макар и мало пострадао, подобећи се своме Господу (ДомЖСа:283).

⁸ Уп. Д. Богдановић (1988: 354), М. Лазић (1997: 109).

⁹ Започело је у пролеће 1234; Сава је на повратку са њега преминуо у бугарској престоници Трнову 14/27. јануара 1236. године.

¹⁰ Илија је строзаветни пророк, борац против идолопоклонства, испосник, пустињак, чудотворац; није умро већ се жив узнео на небо у ватреним колима, у која су упрегнути ватрени коњи (уп. Друга књига о царевицима, 2/1-18).

допловио до Брендича¹¹ (ДомЖСа: 345). Да је Сава уживао Божје окриље на путу и његову помоћ, Доментијан одмах и доказује, представљајући драматичну епизоду са гусарима, на приласку италијанској луци. Господ је спасао Саву од опасних гусара, који су хтели да га озлобе. Ослепио је њихове очи и безбедно провео Савин брод у пристаниште града (ДомЖСа: 345, 347, 349). Божја интервенција, у Савину корист, у корист његових ученика али и свих путника на броду, јавила се током касније пловидбе кроз Велико Сиријско море¹² (ДомЖСа: 349, 351). Савин брод је, забележио је Доментијан, пристао у Акру.¹³ Отуда Сава није отишао ка Јерусалиму, као што је то учинио током првог путовања. Другим бродом он и његови ученици отпловили су у Велику Кесарију.¹⁴ Потом су кренули у Јоп (Јафу), друго важно пристаниште Свете Земље. Отуда су отишли у Јерусалим (ДомЖСа: 351, 353).

Доментијан даље (поглавље XXVII) прати Савине активности у првим данима његовог боравка у Светом Граду. Он тако помиње да се Сава најпре порадовао са игуманом и братијом Лавре Светога Саве и да је са њима отишао у Цркву Васкрсења Христова. Овога пута писац се одлучио да не описује Савино поклоњење светим местима; само је скренуо пажњу на то да се Сава поклањао по ранијем обичају (ДомЖСа: 353). Доментијан приказује Савин, срдачан и врло пријатељски сусрет са патријархом Атанасијем; помиње да је патријарх дошао у цркву, у сусрет Сави, „светоме своме другу” (ДомЖСа: 363). Да је Сава већ имао велики број поштовалаца у Светом Граду, уверава пишчев податак да су, у огромном броју, житељи Јерусалима долазили у цркву, како би га видели.

У наредном, XXVIII поглављу, представљена је Савина посета Александрији. Маршрута којом се Сава кретао до овога града није оцртана. У пишчевом главном фокусу, када је реч о Савином боравку у самој Александрији, јесте његов сусрет са александријским патријархом Николом (ДомЖСа: 363).¹⁵

Више пажње и простора посвећено је Савиним посетама подвижницима у ближој и даљој околини Александрије. Са водичем који је добио од патријарха, Сава је најпре походио пустињаке у Мареоту¹⁶ и крај Ливије¹⁷. Од свих је примио поуку и све их је даривао. Савина жеља била је да упозна

¹¹ Брендич је Бриндизи (на италијанској обали).

¹² Велико Сиријско море је део Средоземног мора испред Египта, Палестине и Сирије; познато је и као Левантијско море.

¹³ Акр, данас је то Акон на обали Средоземног мора (у Либану).

¹⁴ Реч је о Цезареји Палестинској, која се налази на морској обали, између Акра и Јафе. Доментијан Христово чудо са пет хлебова погрешно везује за ову Цезареју (оно се догодило иза Тиверијаде, на Генизаретском језеру).

¹⁵ Доментијан истиче да је Сава био часно примљен од патријарха, и да је „с њим примио духовни савет и душевну корист” (ДомЖСа: 363). Указује да су се патријарх и српски архиепископ међусобно даривали. Сава је даривао и цркву, свештенство те цркве, као и убоге који су у овом граду. Уписао је себе, своје родитеље и брата у поменик у цркви. У коментарима се често погрешно наводи да је овде реч о цркви Светога Марка. Б. Миљковић (2008: 159–160) упозорава да црква која се поводом Савиног боравка у Александрији помиње никако не може бити црква Светога Марка, јер је она, заједно са читавим манастирским комплексом у оквиру кога се налазила, страдала још пре Савиног доласка у Александрију.

¹⁶ Мареот је југозападно од Александрије, око истоименог језера.

¹⁷ Либија је западно од Александрије.

праксу првих хришћанских аскета, који су живели усамљено и у ћутању. Она се у овим крајевима одржала до његовог времена. Српски архијереј је хтео да упозна и манастире који „имају скитски образ”, па се стога упутио у Тиваиду (Тебу), у Скит, па у Црну Гору.¹⁸ Затим је обишао Сур (највероватније се ради о пустињи Сур), па Персију, сав Египат и његове крајеве (ДомЖСа: 365).

Савина посета Синајској Гори, остварена нешто касније, у житију је представљена са много појединости. Доментијан назначава да се Сава ка Синају кретао путем којим је некада ишао Господ, поставши младенац телом, када је са Пречистом својом мајком и са њеним заручником Јосифом, избегао у Египат, од безаконог Ирода (ДомЖСа: 367).¹⁹ Савина маршрута унеколико је оцртана. Спомине се његов пролазак кроз јерихонске крајеве, прелазак Јордана, доспевање у Каломонију, у Манастир Пресвете Богородице, итд.²⁰ Спорна тачка је Велики Вавилон; наиме, из Доментијановог причања није јасно да ли он у виду има библијски Вавилон, Багдад или пак Стари Каиро, који се налазио на месту где је био египатски Вавилон, у коме су живели асирски заробљеници (звао се и Мемфис). Овде се населила Света породица по доласку у Египат. Када нешто касније Доментијан говори о Савином доспевању у Велики Египат, јасно је да он мисли на Каиро. Представљајући Савин боравак у томе граду истиче да је са радошћу био примљен од султана (ДомЖСа: 369). Султан који се спомиње је Малек Ел Ћамил, учен и способан владар, који је показивао наклоност према ученим људима. Сава је одсео у коптском манастиру.

Када је Сава полазио ка Синају, султан му је дао водича који ће га до тамо одвести. Писац указује да је Сава дошао у Синајски град. Ту се заправо ради о великом и утврђеном манастиру Свете Катарине, подигнутом у подножју једног од највиших врхова Синаја. У житију се најпре описује Савино поклоњење цркви, Богородици, и светоме месту где је купина горела пламеном, не изгарајући (ДомЖСа: 371).²¹ Сава се, по Доментијановим речима, убрзо упутио на врх Синајске Горе, место где је Господ Бог Сведржитељ много пута силазио, са славом небесном, дајући закон вазљубљеном Израилу. Делимично парафразирајући а делимично цитирајући *Другу књигу Мојсијеву* (33,12; 13, 20–21), Доментијан представља Мојсијев сусрет са Богом. Затим говори о Савином бављењу на врху Синаја (узишавши на то место, поклонιο се и целовао је „свето подложење свемоћне деснице на светом камену том

¹⁸ Тиваида (Теба) се налази у Горњем Египту (на Средњем Нилу); овде се још у средњем веку одржавала велика монашка колонија са општежитељном лавром, чији је оснивач Свети Пахомије Велики (умро 347), први организатор киновитског монаштва. Због велике удаљености Тиваиде од Александрије, Б. Миљковић (2008: 162) верује да Сава није тамо ишао; *Скит*, тзв. Египатски скит, је пустињски предео између Нила и Либиске пустиње.

¹⁹ Причање о бекству Јосифа и Марије са дететом Исусом у Египат садржано је у *Јеванђељу по Матеју* (глава 2, стихови 13–15).

²⁰ Јерихон је град североисточно од Јерусалима, у близини Јордана; Каломонија је један од три манастира који су постојали у Савино доба.

²¹ Цркву (базилику) Свете Катарине саградио је цар Јустинијан између 548. и 565. године, на месту где је расла Неопалима купина. Најсветији део храма, источно од олтара, био је претворен у параклис τῆς Βάρτοῦ, где се, због светости места, литургија служи босих ногу (Миљковић 2008: 179–180). И Сава је, према Доментијану на овоме месту служио босоног.

и на великом боговидцу”, није се хтео отргнути од тога камена). Створен је утисак о томе да је он у своме духу сагледао самога Бога.²² Испуњен духовном радошћу, и обogaћен Божјом благодаћу, Сава је сишао у подножје Горе. Чињеницом виђења Бога (макар и у визији), Сава је не само приближен Мојсију боговидцу, већ га је и надмашио, јер није угледао само Божја леђа већ Сведржитеља у његовој пуној слави. Читаво наредно (XXIX) поглавље као једини садржај има поређење Светога Саве и Мојсија (ДомЖСа: 375–393). Поређење има епиплошку функцију; своде се постојећи приповедни токови. Посредством паралеле у видокруг се уводе и догађаји у Савином животу о којима ће у житију тек бити речи (Савин повратак у домовину, чуда и др.). Када је реч о прошлим догађајима, издвојени су моменти у којима се Сава нарочито истакао; допуњени су одређени мотиви и представе.

Као основа за поређење изнети су реални догађаји из Мојсијевог живота и његова чуда. И у Савином животу, сходно захтевима паралеле, издвајају се догађаји и чуда (поменуто је њих седам); осим тога апострофирају се и примери Савиног непосредног деловања. Духовном Савином деловању посвећено је значајно место у простору паралеле. О Сави као светитељу посебно се говори у претпоследњој, двадесет деветој целини паралеле.

Доментијанов јунак, то је врло очигледно и наглашено, у свим ситуацијама ове паралеле надмашује Мојсија. Већ сам почетак истиче Савину предност над Мојсијем; он је, наиме, као хришћанин, припадник Новог закона (благодати), Богу ближи од Мојсија, човека Старог завета (ДомЖСа: 375). У другом ставу наглашава се да је Сава Богу привео Србе, *други Израаљ*, тј. изабрани народ; о Мојсијевим заслугама у овом смислу ту се не говори (ДомЖСа: 375). Писац је начинио битну разлику између Саве и Мојсија управо када је реч о добијању закона од Бога. Мојсије је добио таблице закона, тј. „Богом написана писмена на каменим плочама” а Сава је, захваљујући новој апостолској благодати, примио „Светим Духом назначане таблице поука духовних”, којима је испунио закон и просветио своје отачаство (ДомЖСа: 379). Овде се заправо алудира на чињеницу да је Сава, поставши архиепископ, добио духовне законе; одређујући њихову природу, писац их супротставља Мојсијевим: „а овај Преосвећени не прими ништа на каменим плочама нити мастилом написано”. Писац чак истиче да је Сава Израиљу одузео првенство тиме што је доспео у Вишњи/Небески Јерусалим, к Христу. Тако је Богу постао ближи од његовог изабраног народа (ДомЖСа: 381).

Ширим обимом, па према томе и значајем који му је придат, издваја се трећи став паралеле, где је дата целовита скица Савиног живота, нека врста његове резимиране биографије (ДомЖСа: 375, 377, 379). Овде се дају оцене

²² „и ту многољубазно целовање сатвори, великом жалошћу узмучив се, не хтеде се отргнути од тога камена, као самога тога видећи, који је преклонио небеса и сишао, и као да је ту крепка и свесилна мишица Његова, и мислећи да се још није подигла, и умиљење из срца приносећи, умним и срдачним очима и душевнима гледаше Онога који горе седи на престољу херувимском, чекајући од Њега богате милости, видећи га вернога у обећањима, нераскајаног у благодати, који свакоме молбу испуњује” (ДомЖСа: 373, 375).

о извесним моментима Савиног живота. Каже се како је он у Светој Гори Атонској поцрпао извор богословља великих Божјих чудеса, па је отуда отишао на исток, да се објави као апостолски сапрестолник, тј. архиепископ. Значајно је и истицање важности Свете Горе Синајске за Саву. Доментијан успоставља и директну симболичку везу између ова два Савина боравишта.²³

О Савином опраштању од Јерусалима Доментијан говори на почетку XXX поглавља (*ДомЖСа*: 395, 397); то чини са посебним емоцијама. Помиње како је Сава, пред растанак, походио Свети гроб, сва света места везана за Христово страдање. Обилазио је и целивао све свете јерусалимске цркве. Састао се са патријархом и игуманом Велике Лавре Светога Саве, са свом лавранском братијом, свештенством цркве Васкрсења Господњег. Са свима је љубазно целивање сатворио; „жалосно раздирући се, сузни растанак сатворио је са свима светим Јерусалимљанима” (*ДомЖСа*: 395). Сава је примио благослов од свих и изашао обогаћен даром Светога Духа. Стиче се утисак да је осећао како се никада више неће враћати у ове крајеве.

Доментијан даје детаље о Савином путовању на повратку. Прво Савино одредиште, стоји у житију, била је Антиохија; ту се Сава сусрео са антиохијским патријархом.²⁴ Наставио је потом путовање, прошао Јерменију и турске крајеве²⁵. Дошавши на Сиријско море, нашао је лађу која иде у Анатолију, то јест до малоазијске обале. На овом броду га је задесила болест, „од немира и труда многих путева”; патио је и од морске болести. Оздравио је, уз Божју помоћ (*ДомЖСа*: 397, 399, 401). Прошавши Анатолију, потом Византију, брод је доспео у цариградску луку, где се Сава искрцао. У Цариграду Сава је боравио извесно време.²⁶ Писац ставља до знања да је Сава желео и журио се да оде у Свету Гору; тако се, међутим, није изволело Светоме Духу. Сави се предложио пут у земљу бугарску (*ДомЖСа*: 401).

Из Цариграда Сава одлази у Несебар, па у Трново, бугарску престоницу. Ту је примљен са великом чашћу од цара Јована Асена, са којим је био и пријатељ (краљ Владислав је био ожењен Јовановом ћерком). У навечерје празника Богојављења Сава је служио свету литургију. Убрзо се разболео и недуго затим умро.²⁷ Сахрањен је у Трнову, у манастиру Светих Четрдесет Мученика, који је царева задужбина. Нешто касније, краљ Владислав пренео је Савине мошти у домовину.

²³ За ширу анализу паралеле Сава–Мојсије види: Јухас-Георгиевска 1997.

²⁴ Доментијан истиче како је Сава био часно примљен од патријарха; беседовали су љубазно, по душу корисно. Помиње Савине дарове патријарху и патријархове Сави. У житију је забележено и да је Сава у Антиохији походио гроб светог и чудесног Симеона, који је на Дивној Гори (реч је о Симеону Столпнику) (*ДомЖСа*: 397).

²⁵ Прошао је кнежевину Мала Јерменска и Иконијски Султанат.

²⁶ Доментијан извештава да се ту поклонио цркви у манастиру Свете Богородице Евергетиде; потом је отишао у средиште града, ка Светоме апостолу Андреји, метоху манастира Богородице Евергетиде. Овде је остао „творећи свете потребе са царским мајсторима” (*ДомЖСа*: 401).

²⁷ О Савином боловању и смрти говори се у XXXI поглављу житија. Писац указује како је цар испољио велику бригу према Сави током његовог боловања (*ДомЖСа*: 403).

Финализујући приповедање о првом ходочашћу, Доментијан истиче да је Сава прво примио васељенско законоположење (био постављен за архиепископа од васељенског патријарха), а да је сада достигао јерусалимско исправљење. Он је обоје добро сложио, и од обојег је најбоље прибирао. Тако је успевао, исправљајући црквено утврђење и законско исправљање (*ДомЖСа*: 315). Овде је, како је указала Р. Маринковић (Маринковић 1988: 363), реч о Савином законодавном раду. Сава је најпре прихватио црквени устав цариградске, васељенске цркве; потом се, боравећи у Палестини, упознао са јерусалимским уставом, који му се учинио савршенијим. Из оба је одабирао оно што му се чинило најпогоднијим за новоосновану цркву у Србији. Старао се о црквеном реду (црквено утврђење) и законском поступку (законско исправљење). На овакав начин писац је резимирао значај Савиног првог путовања. Овоме бисмо додали да је први боравак у Светој Земљи потекао из потреба религиозног бића Савиног. Испунио је сва његова очекивања и духовно га обогатио. Сава је, како сугерише Доментијанов текст, био окренут и практичним циљевима, настојао је да створи упоришта потоњим српским ходочасницима. Остварио је контакте и успоставио везе са најистакнутијим личностима хришћанског духовног света.

Друго путовање било је амбициозније замишљено и имало је више циљева. Сава је желео да упозна древне монашке центре у Египту, и да на темељу праксе која је у њима негована од времена Светог Антонија Великог и Пахомија Великог, реформише монашки живот у Србији. У програму његовог путовања биле су и посете васељенским патријарсима које до тада није имао прилике да сусретне. Настојао је да учврсти већ успостављена пријатељства и да стекне нова. Сјајно је репрезентовао своју домовину у свету који је од ње просторно удаљен. Својом појавом и подвижничким животом стицао је поштовање и међу суверенима других вероисповести. У већој мери него раније, Доментијан у овом путопису истиче Божје окриље над Савом.

Опис другог ходочашћа је, стицајем околности, и само финале житија (Сава је преминуо на повратку са њега). Стога је и његов саставни део велика завршна похвала Сави, реализована кроз форму библијске паралеле. Она синтетизује пишчево виђење Савине личности и његових изванредних заслуга.

ИЗВОРИ

ДомЖСа: Доментијан, *Житије Светога Саве*. Предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгиевска. Издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд: СКЗ, 2001, 3–433 [на непарним страницама]

ТеодЖСа: Теодосије, *Житије Светога Саве*. У: Теодосије, *Житија*. Приредио Д. Богдановић, данашња језичка верзија Л. Мирковић, Д. Богдановић, Београд: Просвета, СКЗ, 1988.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1988: Д. Богдановић, Коментар уз „Житије Светога Саве”, у: Теодосије, *Житија*, 305–368.
- Витковић 1926: Д. Витковић, Друго путовање св. Саве по источним светим местима, Београд: *Браство*, 20, 1–16.
- Јовановић 2007: Т. Јовановић, *Света Земља у српској књижевности од XIII до краја XVIII века*, Београд: Чигоја штампа.
- Јухас-Георгиевска 1997: Љ. Јухас-Георгиевска, Једна значајна библијска паралела у Доментијановом делу Живот светог Саве, Београд: *Књижевност и језик*, XLV/1, 7–15.
- Лазић 1997: М. Лазић, *Естетика Доментијанових житија*, Подгорица: Октоих.
- Маринковић 1988: Р. Маринковић, Коментари уз Доментијанов Живот Светог Саве, у: Доментијан, *Живот светог Саве и Живот светог Симеона*, прир. Р. Маринковић, Београд: Просвета-СКЗ, 329–378.
- Марковић 2009: М. Марковић, *Прво путовање Светог Саве у Палестину и његов значај за српску средњовековну уметност*, Београд: Византолошки институт САНУ.
- Миљковић 2008: Б. Миљковић, *Житија Светог Саве као извори за историју средњовековне уметности*, Београд: Византолошки институт САНУ.
- Настић 1997: Д. Настић, *Jerusalim – istorija i vodič*, Beograd: Čigoja štampa.
- Половина 2010: Н. Половина, *Топос путовања у српским биографијама XIII века*, Нови Сад: Академска књига.
- Трифунковић 1990: Ђ. Трифунковић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Ljiljana M. Juhas-Georgievska

ST SAVA'S PILGRIMAGES, AS SEEN BY THE HIEROMONK DOMENTIJAN

(Summary)

St Sava's last disciple, the hieromonk Domentijan, wrote a voluminous hagiography of his teacher. He completed his work in 1242/43 or in 1253/54. Among the numerous and diverse micro-genres, in this hagiography one encounters the travelogue. Through this form, Domentijan presents Sava's frequent travels and his pilgrimages.

The author of this paper, on this occasion, deals with Domentijan's description of Sava's long stay in the Holy Lands (1234–1235). During his stay there, apart from Palestine (where he had been before), he also visited Egypt, Sinai, Antioch and other regions. In the paper, we point out that the writer very much develops the motif of travelling. He strives to present the programme of Sava's stay in Egypt and the aims he tried to achieve. He pays particular attention to Sava's stay in Egypt, where the latter tried to directly acquaint himself with the practice cultivated in the local monastic centres. That practice is based on the tradition of ancient monasticism, which came into being in this region. Sava wished to reform monastic life in Serbia on the basis of that original practice. The programme of Sava's stay also envisaged visiting the ecumenical patriarchs, whom he had not had the opportunity to meet (the patriarchs of Alexandria and Antioch). An important destination of his was Mt Sinai, where God

had appeared to Moses. The writer ascribes great importance to Sava's long stay in this region (that is where he spent the period of the forty day fast). The writer strives, through a developed parallel, to stress Sava's great advantage over Moses, who led the Jewish people out of their Egyptian slavery, their religious leader and first lawmaker. Within the framework of this parallel, it is continually stressed that Moses was a mere "God-seer", whereas Sava was a "God-bearer", who not only carried God within and upon himself but was also adorned by His mercy. The parallel is of extraordinary value, for through it the writer synthesises his view of the role of Saint Sava and his importance for the Serbian people. Through this parallel, the writer brings into view the most important moments of Sava's life and his merits. The parallel with Moses practically constitutes the finale of the hagiography and is masterfully realised. The actual journey, as is pointed out in the hagiography, was not completed, for Sava, on his way back home, died in the Bulgarian capital Trnovo.

Keywords: Saint Sava, Sava's second pilgrimage to the Holy Land, Domentijan, *Hagiography of St Sava*, travelogue as a micro-genre (subgenre).